
SVETLANA LJUBOJA

DOKUMENTACIJA ZAVODA

Kada sam zamoljena da povodom obeležavanja 35 godina Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka napišem nešto o Zavodu, i to prevashodno o njegovom dokumentacionom odeljenju u kojem sam skoro 25 godina radila, prvo što sam odlučila jeste da, sabirajući sećanja i činjenice o proteklom periodu pokušam da, bez sentimentalnosti koja je pomalo svojstvena nama koji smo na bilo koji način bili vezani za Zavod, pokušam da ustanovim da li smo zaista bili tako uspešni pioniri u promovisanju jedne nove delatnosti u kulturi ili je to samo ugodna zabluda proizašla iz prepotencije za koju smo neretko optuživani.

U godinama tokom kojih je razgrađena zemlja u kojoj smo se rodili i društvo u kojem smo odrasli i radili, u najvećoj meri je žrtva vremena i promena bila kultura i kulturna politika. Prva je osiromašena i potisnuta na marginu društva, a druga gotovo u potpunosti ukinuta. Zavod za proučavanje kulturnog razvitka u onom obliku u kojem je zamišljen kada je osnovan i s ulogom koju je imao tokom svojih najplodnijih godina, nije mogao da ne bude u najvećoj meri pogođen. Ukidanjem planske kulturne politike, za njegovu osnovnu funkciju, osiguravanje stručno i naučno istražene osnove za donošenje političkih odluka više nije bilo mesta, a za njegovu transformaciju u ustanovu drugog tipa nije bilo ni dovoljno interesovanja ni dovoljno sredstava. Takva situacija je, praktično, uslovlila obustavljanje osnovnih delatnosti Zavoda: istraživačke i dokumentacione. Najapsurdnije je bilo to što su oni koji su odlučivali o tada izvedenim transformacijama u kulturi verovatno smatrali da su ukidanjem planskog razvoja kulture pa i osnovne delatnosti Zavoda, osigurali prekid sa socijalističkom kulturnom politikom i uveli savremene i

efikasne zapadne modele u kulturni život. Delatnost i uloga Zavoda, kao prve ustanove tog tipa u ovom delu sveta, bila je osmišljena prema francuskom uzoru i preporukama Odeljenja za kulturni razvoj Uneska, koji bi se teško mogli smatrati socijalističkim i neefikasnim. Taj francuski uzor je u najvećoj meri bio presudan u jednom segmentu delatnosti Zavoda: u svesti o ulozi i značaju dokumentacije uopšte, a posebice u proučavanju i planiranju kulturnog razvoja.

Šezdesetih godina prošlog veka, kada je osnovan Zavod, u našoj sredini skoro u istoj meri u kojoj je bio nov i nejasan pojam kulturnog razvoja, bili su, bar u društvenim delatnostima, nedovoljno poznati savremeni metodi prikupljanja, obrade i diseminacije informacija, kao i uloge koju dobro organizovana dokumentaciona služba može da ima u istraživačkim i naučnim projektima, ali i kolike se mogućnosti otvaraju za samostalna dokumentaciona istraživanja. Imajući za uzor francuske dokumentacione centre, posebno onaj pri Odeljenju za istraživanje kulturnog razvoja Ministarstva kulture Francuske, Zavod Odeljenje dokumentacije osmišljava i razvija s jednakom pažnjom kao i Istraživačko. Ono nije samo pomoćni, izdvojeni, obično zapostavljeni, pasivan pratilac istraživačkog rada. Pre bi se moglo reći da je delatnost Zavoda bila podeljena na istraživačke i dokumentacione projekte, a ne na istraživačko i dokumentaciono odeljenje. Tako, kada se pogleda bibliografija radova Zavoda, uočava se veliki broj naslova koji su kvalifikovani kao dokumentacioni projekti, a autori su im kako dokumentalisti tako i istraživači. Takva orijentacija uslovlila je da se Odeljenje dokumentacije razvija u dva pravca.

Prvi je bio razvoj klasične delatnosti dokumentacione službe: formiranje i obrada specijalizovanog fonda kojeg su u manjoj meri činile knjige (prevashodno referalna i strana literatura koja se nije mogla naći u drugim bibliotekama), a u znatno većoj meri časopisi i nepublikovana građa. Poseban ponos Odeljenja dokumentacije bila je kolekcija periodike koju je u najbolja vremena činilo oko 100 naslova domaćih časopisa iz oblasti kulture, umetnosti i društvenih nauka (dobijanih prevashodno razmenom za časopis "Kultura") i oko 40 naslova stranih časopisa. Tada je to bila jedna od najbogatijih zbirki strane periodike iz oblasti društvenih nauka i sadržavala je i naslove

kojima nijedna druga biblioteka u Beogradu i Srbiji nije raspolagala.

Fond nepublikovane građe (oko 6 000 inventarskih jedinica) i danas je veoma značajna zbirka dokumenata iz oblasti kulturnog razvoja i kulturne politike u periodu posle Drugog svetskog rata. Ako bi se ikada neko potrudio da napiše istoriju kulturne politike toga doba, našao bi u Dokumentaciji Zavoda gotovo svu potrebnu građu: od raznorodnih nepublikovanih istraživanja i pregleda, do originalnih dokumenata različitih kulturnih ustanova i institucija koje su činile kulturnu administraciju toga doba.

Dragocenost fonda bile su i zbirke dokumenata i publikacija Odeljenja za kulturni razvoj Uneska i Evropskog saveta, koje su, sve do uvođenja sankcija našoj zemlji, redovno popunjavane, te je Zavod raspolagao jednom od najkompletnijih i najbogatijih kolekcija izdanja ove dve međunarodne organizacije. Nije potrebno posebno naglašavati da su bliski kontakti i saradnja koju je Zavod negovao s većinom institucija sličnog profila u svetu, uvek za posledicu imali i obogaćenje dokumentacionog fonda istraživanjima i izdanjima srodnih ustanova. Bez bojazni od preterivanja, može se reći da je većinu rezultata istraživačkih napora u domenu kulturnog razvoja u svetu sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka bilo moguće konsultovati u Odeljenju dokumentacije Zavoda.

Kompletna dokumentaciona građa predmetno je obrađivana, a poseban napor i ponos dokumentalista bila je obrada časopisa, jer su predmetno obrađivani i anotirani članci, a ne naslovi. Ovakav način obrade periodike je, nakon ukidanja Jugoslovenskog centra za naučnu i tehničku dokumentaciju, praktikovan jedino u Jugoslovenskom bibliografskom institutu i u Dokumentaciji Zavoda za kulturu. Posebno je potrebno istaći da su jedino u Dokumentaciji Zavoda strani časopisi obrađivani na ovaj način, što je omogućavalo korisnicima da veoma brzo pronađu relevantnu literaturu.

Međutim, kao što smo već prethodno naveli, ono što je bila posebnost dokumentacione delatnosti Zavoda, jesu aktivnosti izvan klasičnih dokumentaciono-bibliotečkih okvira koje je moguće grupisati pod nazivom dokumentacioni projekti. Ovde ubrajamo raznorodne poduhvate zasnovane na ciljnom prikup-

ljanju podataka i informacija i njihovoj obradi prema unapred određenom planu kao i njihovo kasnije prezentovanje. Zapravo je čak prvi publikovani projekat Zavoda: *Kadrovi u kulturnim i umetničkim ustanovama i organizacijama u Srbiji* (Grupa autora, 1967. godine) označen kao dokumentacioni.

Sve njih je moguće razvrstati u nekoliko osnovnih tipova:

Klasične tematske bibliografije od kojih su neke publikovane kao posebna izdanja, kao što je to slučaj sa serijom bibliografskih informacija pod naslovom *Kultura i kulturna politika* koja je obuhvatala podatke o relevantnim publikacijama i napisima u periodici u periodu od 1965. do 1971. godine. Najveći broj tematskih bibliografija štampan je u okviru istraživanja za koja su bile izrađivane ili je ostao u rukopisu.

Zbirke dokumenata kao što su *Metodi rada kulturnih i umetničkih ustanova u inostranstvu ili Kulturna politika*.

Čitav niz referalnih publikacija tipa vodiča i pregleda kulturnih resursa: *Important Cultural Institutions in Yugoslavia*, obimna publikacija rađena uz saradnju svih republika i pokrajina SFRJ za potrebe predavljanja naše kulture na Generalnoj konferenciji Uneska održanoj u Beogradu 1980. godine; *Adresar kulturnih ustanova Srbije, Srbija - vodič kroz kulturu*, prvi potpuni inventar svih kulturnih subjekata srpske kulture, koji po sveobuhvatnosti, količini i kvalitetu informacija koje je nudio, još nije dostignut ni prevaziđen. U ovu grupu ubrajaju se i *Vodič kroz umetnička i staleška udruženja u oblasti kulture u SR Srbiji* i, kao poslednja u nizu: *Muzeji Srbije*, publikovana 2000. godine.

Posve specifičan tip dokumentacionih projekata predstavljali su oni koji su se zasnivali na prikupljanju informacija i podataka (bilo analizom dokumenata ili uz pomoć upitnika) na određenu temu, a zatim je njihovim "prepakivanjem" stvaran novi dokument čija je funkcija bila da u najvećoj mogućoj meri osvetli istraživani fenomen. Tom tipu projekata pripadaju *Kadrovi u kulturnim i umetničkim ustanovama i organizacijama u Srbiji*, *Stipendiranje umetnika i kulturnih radnika iz Srbije*, *Finansiranje kulturnih i umetničkih ustanova*, *Domovi kulture u SR Srbiji*. U ovu grupu projekta moguće je svrstati i svojevrstu bazu poda-

taka koja se i danas ažurira (sada na mnogo jednostavniji način putem računara, mada prikupljanje podataka još uvek predstavlja svojevrsan podvig) pod nazivom *Nagrade u kulturi*, koja sadrži jedinstven, na jednom mestu obrađen korpus informacija o svim nagradama koje su dodeljivane ili se dodeljuju u našoj sredini za kulturno stvaralaštvo. Zainteresovani, konsultujući ovu bazu, mogu saznati sve dobitnike, nagrađena dela i članove žirija pojedinih nagrada od njihovog ustanovljenja do današnjih dana.

Međutim, daleko najznačajnijim poduhvatima u okviru dokumentacione delatnosti treba smatrati dva veoma ambiciozna projekta koja, nažalost i, što da ne, na sramotu srpske kulture nisu nastavljena ili još uvek do kraja realizovana. Prvi čine dva svojevrsna statistička projekta nazvani *Dosije kulture opština* i *Dosije kulture Beograda*, a drugi je vizuelna enciklopedija kulture i kulturne delatnosti pod naslovom *Atlas kulture*.

Prva dva projekta iznedrila je potreba uslovljena novinom koju je u naše prostore uvelo osnivanje specijalizovane institucije za proučavanje savremenih kulturnih tokova i planiranja kulturnog razvoja na osnovu istražene kulturne situacije i kulturnih potreba. Naime, na samim počecima rada Zavoda ustanovljene su nedostatnosti praćenja kulturnih fenomena od strane zvanične statistike, te samim tim i nedostatak objektivnih pokazatelja za meritorno donošenje odluka u sferi kulturne politike. Suočen s nemogućnošću da promeni ugao gledanja zvaničnih statističkih institucija na fenomene kulture, Zavod je preduzeo samostalno prikupljanje i obradu podataka koji će omogućiti potpuno sagledavanje kulturne infrastrukture i kulturnog života u Srbiji. Oba projekta su okupila veoma veliki broj spoljnih saradnika. Koliko je god prikupljanje podataka bio zamašan posao, obrada prikupljenih podataka bez savremenih tehničkih pomagala kao što su računari bila je ravna podvigu. Prikupljeni i obrađeni podaci korišćeni su pri izradi raznorodnih projekata dok su podaci o kulturi u Beogradu i publikovani u periodu 1978-1980. kao specifična kolekcija statističkih podataka i pregleda kakva ni pre ni posle nije realizovana u našoj sredini. Bez lažne skromnosti, moglo bi se tvrditi da je to bio jedini period u istoriji posleratne kulture kada se tačno znalo, bar u jednom gradu, čime kultura raspolaže, koje su kulturne aktivnosti i koliko je bilo ko-

rišćenje postojećih kulturnih kapaciteta, odnosno kolika i kakva je bila publika kulturnih institucija.

Nažalost, hroničan nedostatak finansijskih sredstava, što je jedina konstanta u razvoju kulture na našim prostorima, presudio je i ovom značajnom projektu.

Ista sudbina zadesila je i ambiciozno zamišljen i realizovan *Atlas kulture Srbije*. Cilj ovog projekta bio je da se na atraktivan način, u obliku svojevrzne vizuelne enciklopedije, prikaže istorijski razvoj kulture na našem području, kao i aktuelno stanje kulture u trenutku kada je projekat bio okončan (1980. godina). U pripremnim radovima i izradi publikacije učestvovao je, pored saradnika Zavoda, i veliki broj spoljnih saradnika, a pisci uvodnih tekstova za pojedine kulturne delatnosti bili su najjemenitiji stručnjaci za pojedine oblasti. Kad je višegodišnji rad na *Atlasu* okončan, ispostavilo se da nema zainteresovanih izdavača za već pripremljenu publikaciju. Zbog visokih troškova štampe, Zavod nije mogao sâm da objavi *Atlas* u obliku u kojem je zamišljen, već je u svom *Glasniku* publikovao dva separata: Arhive i Muzeje i galerije. To je bio kartografski prikaz tadašnjeg stanja navedenih institucija i štampan je u daleko skromnijoj tehnici nego što ta vrsta publikacija zahteva.

Rad u Dokumentaciji, koja je imala ovako velike ambicije i realizovala značajne projekte, podrazumevao je i specifičan profil kadrova. Kada je osnovan Zavod, malo ko je uopšte znao šta je to kulturni razvitak, sociologija kulture je bila tek na početku svoga razvoja, a kada bi se neko predstavio kao dokumentalista, najčešće se mislilo da je to osoba koja pravi dokumentarne filmove. Tokom 35 godina rada u ovoj delatnosti svi saradnici Zavoda, i istraživači i dokumentalisti, prešli su dug put od toga da pre svega definišu i omeđe polje svoje delatnosti, odnosno da odrede kojim se segmentom širokog pojma kulture bave. To je bio poseban problem i izazov za dokumentacionu delatnost. Odrediti koje su informacije relevantne za prikupljanje i obradu, kreirati sistem za njihovo klasifikovanje i obezbediti najprimerenije oblike diseminacije prikupljenih informacija, zahtevalo je mnogo truda, obrazovanja, pa i domišljatosti. Godinama sticano iskustvo na prikupljanju informacija, u sredini u kojoj svest o važnosti toga posla nije bila na preterano visokom nivou, i rad

na veoma ambicioznim dokumentacionim projektima, omogućio je saradnicima Odeljenja za dokumentaciju Zavoda da izrastu u stručnjake čije iskustvo je i drugima moglo biti od pomoći. Tako su saradnici Dokumentacije pružali stručnu pomoć kolegama iz institucija sličnog tipa koje su se osnivale u drugim republikama SFRJ, radili u svojstvu eksperata Uneska na formiranju istorodnih dokumentacionih centara u nerazvijenim zemljama ili obučavali stručnjake iz drugih zemalja u samom Zavodu.

Na kraju ovog kratkog osvrta na rad Odeljenja za dokumentaciju Zavoda, vratila bih se na pitanje kojim sam počela ovaj osvrt: da li smo zaista bili tako dobri, kako smo ponekad smatrali uprkos svim kritikama koje smo neprekidno jedni drugima upućivali? Nakon 25 godina bavljenja ovim poslom i obilaska čitavog niza dokumentacionih centara i specijalizovanih biblioteka, kako kod nas tako i širom sveta, mogu sasvim mirne savesti da napišem da bi način na koji je radilo Odeljenje za dokumentaciju, način na koji su svi saradnici Zavoda bili svesni značaja dobro osmišljene dokumentacione delatnosti za jednu istraživačku ustanovu, kao i proživanja dokumentacionog i istraživačkog rada, mogao i danas da posluži kao uzor za naučno-istraživačke institucije. Bez obzira što je unutrašnja organizacija Zavoda podrazumevala podelu na dva odeljenja (službe), osnovni stožer okupljanja i definisanja radnih zadataka u Zavodu uvek je bio projekat, bez obzira kojem je tipu ili odeljenju pripadao. Većina timova zaduženih za realizaciju projekata sastojala se i od istraživača i od dokumentalista koji su jedni drugima pomagali da što kvalitetnije obave svoj posao. Tako nije bio redak slučaj da dokumentalista ne priprema samo literaturu ili pak pravi bibliografiju, već i piše deo projekta koji je definisan kao istraživački ili programerski, a da istraživači budu konsultanti ili saradnici pri izradi dokumentacionih projekata ili čak rade na predmetnoj obradi dokumenata ukoliko su na jezicima koje ne znaju dokumentalisti. Bez obzira na činjenicu da danas većina dokumentacionih službi poseduje opremu koja u velikoj meri olakšava prikupljanje, obradu i diseminaciju informacija, rezultati i kvalitet dokumentacionog rada koje je u mnogo skromnijim uslovima postiglo Odeljenje dokumentacije Zavoda, i danas se retko mogu sresti.